

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 009.1:94(477)

ПРОБЛЕМА КОЛОНІАЛЬНОГО СТАТУСУ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ І ПОЛІТИКІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Воропаєва Т.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються проблеми розвитку постколоніальної теорії, виникнення якої обумовлено найважливішими історичними реаліями ХХ століття – розпадом колоніальної системи та утворенням постколоніального простору. Колоніалізм і постколоніалізм є одними з центральних тем філософського дискурсу, що характеризують глобальне суспільно-політичне розшарування за попередні п'ять століть. Сучасний світ, що формально «розлучений» з колоніальною формою організації політичного простору, зберігає колоніальні взаємини в організації світової економіки. Проблема вивчення колоніальних відносин буде залишатися актуальною завжди, коли буде зберігатися імперська структура «центр-периферія». Проблеми російського й радянського імперіалізму та специфіка колоніального й постколоніального статусу України ще недостатньо вивчені. Автор аналізує стан вивчення проблеми колоніального статусу України науковцями і політиками ХХ – початку ХХІ ст. Визначаються основні напрямки наукового пошуку в межах постколоніальної теорії. Автор аналізує специфічне розуміння постколоніальної реальності в сучасній Україні. У статті обґрунтовується важливість і актуальність дослідження процесів деколонізації українського соціуму постколоніального періоду (1991-2018 рр.) як чинника подальшого цивілізаційного розвитку українства в умовах російської гібридної війни проти України. У статті аналізується ступінь розвитку проблеми та перспективи постколоніального дискурсу в сучасній українській соціогуманітаристиці. Акцентується увага на важливості адекватних відповідей, які дає український соціум на історичні виклики сучасної епохи.

Ключові слова: імперія, колоніалізм, постколоніальні дослідження, Росія, Україна.

Постановка проблеми. З другої половини ХХ ст. в сучасній соціогуманітаристиці спостерігається активізація постколоніального дискурсу у вигляді публіцистичних, науково-популярних, наукових і художніх текстів, а також становлення постколоніальних досліджень, які були спрямовані на вивчення співвідношень «імперії – колонії», «центр – периферія», імперський (поневолювальний) – колоніальний (поневолений) та ін. Завдяки цим дослідженням поняття «постколоніалізм» поширилося і на вивчення специфіки прикордоння, відновлення свободи і суб'єктності колонізованих (поневолених, «позбавлених власного голосу») народів. Відомо, що засновниками постколоніальних досліджень вважаються Франц Омар Фанон, Едвард Ваді Саїд, Гомі Бабга, Гаятрі Чакраворті Співак, Міке Баль, Еме Сезер та ін. І українські вчені, і зарубіжні вчені давно аналізують проблеми, пов'язані з колоніальним минулим і постколоніальним сьогоденням України. У їхніх працях міститься інформація про основні ідеї та концепти постколоніального дискурсу, про специфіку вивчення діалогу «Схід – Захід», про тісні зв'язки постколоніальних досліджень з філософською й політичною думкою Європи другої половини ХХ ст. тощо. Проте проблеми російського й радянського імперіалізму, а також специфіка колоніального й постколоніального статусу України ще недостатньо вивчені, адже такі проблеми були викликані розпадом колоніальної системи і створенням та поступовим розширенням постколоніального простору, що стало однією з найважливіших подій ХХ століття. **Актуальність дослідження** колоніалізму полягає в тому, що наслідки колоніального панування колишніх імперій помітно

проявляються і в сучасному світі; актуальність інтегративного (трансдисциплінарного) вивчення колоніального минулого України підвищується у зв'язку з неоголошеною гібридною війною Росії проти України та з постійним неокolonіальним тиском колишнього імперського центру на нові незалежні держави. Результати першого й другого етапів дослідження колоніального минулого України представлені нами у статтях «Проблема колоніального статусу України у наукових працях мислителів ХІХ століття» [5, с. 136-141] та «Аналіз колоніального статусу України мислителями і політиками початку ХХ століття» [4, с. 252-258], опублікованих у науковому журналі «Молодий вчений» у 2017 – 2018 роках. У даній (тобто третій) статті аналізуються уявлення науковців і політиків ХХ – початку ХХІ ст. про колоніальний статус України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що К. Маркс і Ф. Енгельс першими здійснили науковий аналіз колоніальної політики в доімперіалістичну епоху. К. Маркс та Ф. Енгельс приділяли значну увагу не тільки колоніальній політиці імперій, але й національно-визвольній боротьбі пригнічених народів, підтримуючи антиколоніальні рухи пригноблених і прогножуючи майбутнє звільнення колонізованих народів. Українська антиколоніальна традиція, започаткована Т. Шевченком та І. Франком, була продовжена у творах їхніх однодумців та наступників. Поль Луї увів термін «колоніалізм» в науковий та публіцистичний дискурс початку ХХ ст., вважаючи, що колоніалізм є негативним явищем, що наслідком колоніальної політики імперій є різні дії, експансії та маніпуляції, які базуються на соціальній нерівності самої системи відносин ме-

трополії та її колоній. На початку XX ст. Д. Гобсон і Р. Гильфердинг довели, що колонії стали головним чинником імперського багатства, що дозволяло метрополіям нарощувати капітал, військову могутність і зміцнювати свої позиції у боротьбі з конкурентами.

Українські реалії кінця XIX та початку XX ст. вивчалися нами у рамках українознавства, в контексті імперіології та постколоніальних досліджень [4, с. 252-258; 5, с. 136-141]. Досить велика група дослідників здійснила поліаспектний аналіз колоніального минулого України. Це не тільки значно активізувало подальший розвиток постколоніальних досліджень в Україні, але й привело до розуміння, що розпад колоніальної системи імперіалізму не приводить до негайної ліквідації колоніалізму. Адже у багатьох звільнених країнах представники колишнього імперського центру продовжують утримувати домінуючі суспільно-політичні та економічні позиції. Вони можуть використовувати будь-які засоби (економічний тиск, змови, підкуп, підривно діяльність, терористичні акти, неоколоніальні й інформаційні війни тощо) для того, щоб тримати під своїм впливом країни, що звільнилися, нівелювати (або й знищити) завоювану ними незалежність.

Отже, проведені дослідження (які здійснювали М. Вебер, С. Величенко, С. Грабовський, П. Кравчук, В. Левандовський, В. Липинський, О. Погорілий, А. Річицький та ін.) показали, що проблеми російського й радянського імперіалізму та специфіка колоніального й постколоніального статусу України ще недостатньо вивчені. Ці проблеми пов'язані з розпадом колоніальної системи і створенням постколоніального простору, який поступово розширювався упродовж XX ст. і продовжує збільшуватися у XXI ст. Сьогодні питання колоніальності/постколоніальності України є одним із найактуальніших в сучасному соціогуманітарному дискурсі, хоча проблема колоніального статусу українського народу в межах кількох імперій (упродовж XVII–XX ст.) до цього часу викликає дискусії у певній частині науковців. Подальші дослідження впливу колоніалізму на всі суспільні сфери нових незалежних держав, а також трансформацій уявлень вітчизняних і зарубіжних дослідників про колоніальний статус України у 1930-2018 рр., можуть стимулювати інтерес сучасних науковців до даної проблематики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відомо, що основними характеристиками актуального стану сучасної науки є постнекласична раціональність (з її міждисциплінарним дискурсом; герменевтичним стилем мислення; парадигмальною толерантністю (В. Стьопін); мережевим принципом організації знання (Дж. Чью); «критичним самоосмисленням дисципліни» (К. Джерджен); «легалізацією внутрішньо-суб'єктивного досвіду» (А. Юревич)), тенденція до інтеграції наукового знання тощо. Ключовими ідеями постнекласичної науки є: 1) ідея конвергенції; 2) ідея соціокультурної обумовленості людського знання; 3) діалог соціогуманітаристики та природознавства. Це дозволяє зняти протистояння «наук про дух» і «наук про природу», організувати не тільки міждисциплінарний, але й трансдисциплінарний дискурс.

Складне, нелінійне мислення здатне інтегрувати не тільки різні грані пізнання, але й різні наукові парадигми. Для постнекласичного мислення властиве інтегративне розуміння людського буття як цілісності (в єдності його тілесного, душевного і духовного рівнів). Тому постнекласична раціональність може виступати в якості специфічного інструмента аналізу багатовимірних феноменів «з підвищеною гносеологічною й онтологічною складністю» (Дж. Келлі), до яких відноситься і постколоніальна Україна (з її колоніальним минулим, з її постколоніальними сьогоденням та започаткованими деколонізаційними процесами). У цьому випадку можлива інтеграція різнопланових методологічних стратегій, спрямованих на вивчення різних аспектів колонізації і деколонізації українського народу, синхронних і діахронних репрезентацій постколоніального простору та суб'єктів неоімперських впливів, що може призвести до створення взаємоузгодженої дослідницької мережі з активно функціонуючою системою «концептуальних мостів» між українознавством, соціальною філософією, історією, історіософією, політологією, соціологією, культурологією, психологією, літературознавством та постколоніальною теорією. Трансдисциплінарні дослідницькі стратегії дозволяють інтегрувати нові факти, знання і результати теоретико-емпіричних досліджень у цілісну систему, що сприяє більш глибокому вивченню об'єктів і явищ. Наприклад, евристичний потенціал використання трансдисциплінарних дослідницьких стратегій при вивченні постколоніальної України полягає в тому, що вони дозволяють виявити нові грані як колоніального, так і постколоніального буття українського народу, зафіксовані в культурно-історичному досвіді подолання наслідків тривалої імперської експансії, колонізації та узалягнення українців. Застосування трансдисциплінарного підходу дозволяє вивчати явище колоніалізму у більш широкому контексті, що уможливорює переосмислення його впливу на сучасні політичні, економічні, соціокультурні процеси, а також розгляд феномена колоніального панування Росії та СРСР через призму тотальної імперської експансії. Трансдисциплінарні дослідницькі стратегії дозволяють не тільки здійснити критичний аналіз відомих теорій колоніалізму, але й визначити оптимальні стратегії нівеляції політико-правових, соціально-економічних та соціокультурних наслідків колоніалізму.

Мета статті. Метою даної статті є трансдисциплінарний аналіз досліджень науковців і політиків XX – початку XXI ст., присвячених колоніальному минулому й постколоніальному сьогоденню України та українського народу. Трансдисциплінарний аналіз буде сприяти повноцінному науковому пізнанню процесів колонізації і деколонізації (як стихійної, так і спеціально організованої) українського соціуму. Трансдисциплінарні дослідницькі стратегії сприяють розумінню динаміки деколонізації життєдіяльності українства на декількох рівнях постколоніальної реальності одночасно, «переступаючи» кордони конкретних дисциплін для створення універсальної картини досліджуваного об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Після того, як створена у січні 1920 р. Українська комуністична партія

визначила у своїх програмних документах Україну колонією радянської Росії, а також засудила колоніальну експлуататорську природу російського більшовицького режиму, розглядаючи Україну як члена Європейської соціалістичної конфедерації, вона змушена була саморозпуститися [2].

В 1922 р. у Харкові вийшов перший нарис історії України («Історія українського народу») О. Єфименко, яка визначала підросійську Україну царської доби як колонію (це видання підготував до друку Д. Багалій [8, с. 163-165], який додав до тексту авторки власний нарис української історії XIX ст. С. Величенко наголошує, що радянська Українська національна держава мала слугувати моделлю для Європи так само, як радянські азійські республіки слугували моделями для Азії, то таким чином, як і вони, Україна повинна була мати «колоніальне минуле». А відтак, у контексті «боротьби проти імперіалізму» українські історики могли публікувати свої дослідження з української економічної історії, пов'язані з колоніальною проблематикою. Передусім слід назвати праці М. Слабченка, О. Оглоблина, К. Воблого, а також «Записки соціально-економічного відділу ВУАН» (1923-1927) [2].

Зокрема, М. Слабченко був одним із лідерів державницького напрямку української науки 1920-х рр., він створив власну схему історії України, успішно поєднуючи соціологічні, історичні, політико-правові підходи при вивченні історії України. У його працях («Господарство Гетьманщини XVII-XVIII ст.», тт. I-IV (1922-1928); «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.», Т. 1 (1925); «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.», Т.2. (1927)) аналізувався економічний розвиток України в контексті її колоніального статусу. У 3-му томі «Матеріалів до економічно-соціальної історії України XIX ст.» М. Слабченко планував дослідити Україну як об'єкт французького та російського колоніального суперництва, але цей том залишився неопублікованим [12, с. 54]. На основі лекцій, прочитаних у серпні 1927 р. для вчителів трудових шкіл, вчений опублікував працю «Боротьба за системи землевладіння і форми господарства в Україні XIX-XX ст. (1927), кінцевий розділ якої називався «Спроби перетворити Україну у колонію». Ще до впровадження політики українізації М. Слабченко першим в Одесі почав викладати університетські предмети виключно українською мовою, намагався запровадити українознавчі дисципліни, радів кожній друкованій праці, що публікувались в Одесі українською мовою. Але, на жаль, М. Слабченко став одним із тих науковців, яких оголосили носіями «українського буржуазного націоналізму» і засудили за справою «Спілки визволення України» (СВУ).

М. Хвильовий у 1926 році таким чином сформулював свою радикальну позицію: «Геть від Москви!»; «Дайош Європу! Ви питаєте, яка Європа? Беріть яку хочете: минулу чи сучасну, буржуазну чи пролетарську, вічну чи мінливу».

О. Оглоблин (який із 1919 р. викладав історію та українознавство у київських школах) писав у своїх працях («До історії будничної промисловості за часів Хмельниччини» (1926); «Проблема української економіки в науковій і громадській

думці XIX-XX в.» (1928); «Московська теорія III Риму в XVII-XVIII ст.» (1951); «Українсько-московська угода 1654 р.» (1954); «Думки про сучасну українську советську історіографію» (1963); «Проблема схеми історії України XIX-XX ст.» (1970); [10, с. 172, 220]) про характерні особливості колоніального імперіалізму, про внутрішні та зовнішні колонізаційні процеси, про українську колонізацію Слобідської України, про особливості московської імперії, про колоніальний характер економічної політики царської Росії щодо України, про те, як економіку радянської України нівелювали до рівня російської колонії. О. Оглоблин наголошував, що ще українські поміщики (які цікавились специфікою стосунків імперської столиці та південних губерній) у 1820-х рр. дивувались, чому економічна політика Російської імперії не сприяє економічному розвитку «Малоросії» (тобто Чернігівській, Полтавській і Харківській губерніям), чому податки, а також маршрути залізниць надають переваги виключно мешканцям губерній центральної Росії. У 1930-1931 рр. вченого переслідували й арештовували представники ОДПУ.

С. Величенко зазначає, що у працях М. Редіна («За більшовицький поворот у викладанні історії» (1931); «Історія України» (1932)) та його колег ключова роль відводилась внутрішній еволюції українських земель і впливам західноєвропейського капіталу на розвиток української економіки, а колоніальний статус України вважався наслідком її незбалансованого розвитку. Автори подібних досліджень доводили, що реакційний російський колоніалізм перешкоджав економічному поступу колоній, не сприяючи ні промисловому, ні сільськогосподарському розвитку України. Хоча в окремих радянських історичних працях 1930-х років йшлося про те, що російський капітал певним чином впливав на розвиток колоніальних українських земель, адже саме він вважався тією силою, яка до 50-х рр. XIX ст. витіснила українських купців та крамарів із внутрішнього ринку [2].

С. Величенко підкреслює, що до 1934 р. відсутність офіційних принципів та широкі інтерпретаційні рамки зробили колоніалізм в українській історії до 1917 р. цілком прийнятним предметом дослідження. Цікаво, що Т. Скубицький був засуджений за заперечення колоніального статусу України й був змушений відмовитися від своїх поглядів (див.: Резолюцію ради українського товариства істориків-марксистів за 30 жовтня 1930 р. [2; 14, с. 27-40]. С. Величенко зазначає, що до 30-х рр. XX ст. українські радянські історики приділяли увагу модерній економічній історії й зображували царську Україну як колонію. Але партія врешті-решт зупинила їхні спроби створити схему національної історії з «прогресивною» національною буржуазією, яка очолювала українську антиімперіалістичну революцію проти Росії.

Відповідно до теорії, яку запропонував А. Жданов у 1936 р., щоб виправдати входження Грузії та України до складу Російської імперії, стверджувалось, що географічно нежиттєздатні держави вважали за краще «менше зло», яке обіцяла їм інтеграція в Російську імперію, набагато гіршими були варіанти опинитися під польським

або османським пануванням (у першу чергу, через відмінність релігійних вірувань).

Дослідження вчених, опубліковані у 1941-1945 рр. віддзеркалювали тимчасове толерантне ставлення до проявів неросійських патріотизмів, продовжували розрізняти капіталізм, який сприяв розвитку українських земель, і царську політику, що колонізувала Україну, проте вже не характеризували українську дрібну буржуазію як «антиколоніальну» чи «прогресивну», як це було репрезентовано у попередніх дослідженнях [1, с. 174, 198; 7, с. 122, 162-163].

Й. Сталін був переконаний, що неросіяни були політично пригніченими до 1917 р., але у їхніх регіонах не припинявся економічний розвиток. У 1918 р. він уперше заявив, що неросійські «буржуазні націоналісти» колишньої імперії Романових є «реакційними» й, відповідно, не є тими, хто може вимагати «права на самовизначення» [2]. У 1920 р. Й. Сталін пояснював, що Росія та її «прикордонні регіони» є економічно взаємозалежними, і тому радянський уряд має протистояти будь-яким спробам відокремлення цих регіонів як «контрреволюційним», оскільки без Росії вони приречені стати жертвою «імперіалістичних» сил, маючи на увазі західноєвропейські країни [2]. Нові сталінські ідеї з'являються у промовах, виголошених більшовицькими лідерами влітку 1920 р. в Україні, з метою обґрунтувати легітимність власного правління. У промовах, виголошених у 1921-1924 рр., Сталін ставив Україну на такий самий рівень промислового розвитку, як і центральну Росію, що передбачало, що Україна не є колонією [2]. Прагнення Й. Сталіна подолати «напівколоніальну залежність Росії перед Жовтневою революцією» і «залежність російського царизму та буржуазії від Заходу» було відображено у «Короткому курсі історії ВКП (б)» (1942) [2].

Отже, із середини 1930-х років урядова пропаганда робить поворот – від месіанства («світова революція») до імперськості («великий російський народ»). Прославлення «ленінсько-сталінської дружби народів нашої країни» на практиці поєднувалося з непомірним вихвалянням одного народу як «старшого брата» і тим самим приниженням інших народів. Колоніальну політику царизму, загарбницькі війни, визвольні рухи народів СРСР починали поступово замовчувати, а Радянський Союз все частіше став виступати як спадкоємець старої Росії.

З одного боку, радянські ЗМІ говорили про участь у захисті Батьківщини воїнів усіх національностей, з іншого – про подвиг саме російського солдата. У повоєнні роки шовіністична кампанія посилювалася. У підручниках, випущених до війни, чесно писали про завойовницьку політику царського уряду. Правда, ще в середині 1930-х років почали говорити, що завоювання Росією було для народів окраїн Російської імперії «найменшим злом». Тепер же в хід була пущена універсальна (і в більшості випадків брехлива формула) про «добровільне приєднання». Народні рухи, спрямовані проти царського колоніалізму, почали розглядатися як антиросійські та реакційні.

С. Величенко зазначає, що після 1945 р. радянські історики або взагалі припинили визна-

ти Україну як колонію, або використовували термін «напівколонія» для визначення її статусу до 1917 р. У відповідності до офіційного тлумачення підкреслювалось, що, незважаючи на політичні й культурні утиски, Україна все ж таки отримувала економічні переваги як частина царської Росії. У межах офіційної марксистської схеми це означало, що Україна не мала економічної бази для «прогресивної національної буржуазії», сепаратистського націоналізму та самостійної комуністичної партії. Відповідно, єдиним легітимним представником українських інтересів 1917 р. була більшовицька партія, яка очолила соціалістичну революцію. Деякі повоєнні історики стверджували, що Росія сприяла розвитку України, а чужоземний капітал, навпаки, був її головним експлуататором, при цьому взагалі не згадуючи про те, що політика царського уряду могла якось перешкоджати розвитку України [2].

Праці О. Голобуцького, К. Дубини, Й. Касименка, О. Хромова та ін., опубліковані після 1945 року, визначали підросійську Україну як «напівколонію», якій, попри її форсовану інтеграцію до складу імперії й політичні репресії, був властивий «прогресивний» економічний розвиток. Якщо «ліберальна» версія цієї інтерпретації вказувала, що політичний статус України перешкоджував її економічному розвитку, то «жорстка» версія вже стверджувала, що несприятливий вплив позначався лише на важкій промисловості, а загалом Україна відчувала лише переваги від її місця у імперському розподілі праці. Обидві версії визначали Західну Україну як австрійську «колонію» й були схильні більше звинувачувати чужоземний капітал, ніж Росію, в «експлуатації» та в тому, що українська економіка не досягла вищого рівня розвитку [2]. У «Тезах до трьохсотріччя возз'єднання України з Росією» (1954) було використане поняття «напівколонія».

Соціолог А. Хитров підкреслював, що білоруси й українці вважалися не іноземцями, а «росіянами», у праві вважатися окремими народами влада їм відмовляла, їхні мови вважалися діалектами великоросійської мови. Національна інтелігенція українців та білорусів десятиліттями боролася за визнання своїх народів самостійними етносами. В. Стус дуже влучно зазначив у своїй «Пам'ятці для українського борця за волю», що «деколонізація СРСР – єдиний гарант миру в усьому світі» [16].

Належною відповіддю російсько-радянському імперському домінуванню в добу СРСР став потужний деколонізаційний рух кінця 1980-х – початку 1990-х років [2]. Великий внесок у цей рух зробили українські шістдесятники, дисиденти, члени Гельсинської групи.

У 1990-ті роки в Україні були опубліковані книги з чіткими антиколоніальними мотивами: Р. Іваничук у своїх романах «Орда. Псалом», «Яничари», «Ренегат» переосмислює важкий період української історії, пов'язаний з активізацією антиукраїнської політики у період правління Петра I; Є. Гуцал у збірці «Ментальність орди» нівелює імперський міф, сформований у контексті російської націоналістичної традиції, який стверджує, що українці є невід'ємною складовою російської нації; Ю. Андрухович у своєму романі «Московіада» критикує спосіб життя та ідеологію радянської імперії.

Відомо, що на початку 1990-х рр. постколоніальні дослідження виходять за межі «орієнталізму» і розширюють свої концептуальні рамки. До предметного поля постколоніальної теорії залучаються «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового, генераційного» [6, с. 8] та використання «влади як знання» (М. Фуко). На початку 1990-х років 8 з 13 українських політичних партій у своїх програмах визначали Україну як експлуатовану колонію [2]. Політичні аналітики також визначають Україну до 1991 р. як колонію, вказуючи на невістішні наслідки російського правління в Україні після 1991 р., на загрозу, яку становить залежність від російських енергоносіїв, і привертати увагу до подібностей між Україною та колишніми колоніями «третього світу» [2]. Проте вони поки що не намагаються аналізувати українсько-російські стосунки в категоріях «теорії залежності» (dependency theory) і не розглядають російський «неоколоніалізм» після 1991 р. як проблему загальноєвропейського рівня.

У постколоніальних дослідженнях сучасних українських науковців, письменників та поетів пропонуються нові методологічні підходи для вивчення форм імперської експансії, історії колоніалізму й імперіалізму загалом, а також різноаспектний аналіз колоніального минулого України та інших народів і держав (Д. Андрієвський, С. Андрусів, Ю. Андрухович, О. Баган, М. Богачевська-Хом'як, М. Брайчевський, Л. Валюх, С. Величенко, Б. Винар, В. В'ятрович, Я. Гарасим, О. Гнатюк, В. Голубничий, Г. Грабович, О. Грабович, С. Грабовський, С. Гречанюк, Я. Грицак, Р. Гром'як, Т. Гундорова, Т. Гунчак, С. Дацюк, І. Денисюк, І. Дзюба, В. Долід, В. Дончик, С. Єскельчик, М. Жулинський, О. Забужко, Л. Залізняк, Н. Зборовська, П. Іванишин, Г. Касьянов, С. Квіт, В. Кебуладзе, М. Кирчанів, С. Кісельов, О. Кісь, Г. Клочек, Р. Корнієнко, Л. Костенко, Ю. Кравинська, В. Кузін, Т. Кузьо, С. Кульчицький, Б. Лановик, Ю. Луцький, С. Маланюк, Л. Масенко, В. Моренець, О. Мотиль, М. Наєнко, С. Павличко, М. Павлишин, В. Панченко, В. Паращич, В. Пахаренко, О. Пахльовська, Л. Питльована, Н. Плюта, А. Погрібний, Ю. Покальчук, Я. Поліщук, Н. Полонська-Василенко, Л. Потапенко, О. Реєнт, І. Розпутенко, М. Розумний, М. Рябчук, Т. Салига, В. Сарбей, Є. Сверстюк, Л. Сенік, Г. Сивокін, Б. Сікора, О. Сінченко, О. Смотрич, В. Соболев, О. Соскін, Р. Струць, В. Стус, О. Субтельний, С. Троян, І. Фізер, Р. Харчук, М. Хвильовий, Б. Червак, В. Чернецький, М. Чобанюк, М. Шаповал, Д. Шаталов, Ю. Шерех, М. Шкандрій, Р. Шпорлюк, О. Юрчук, О. Ясь та ін. [3; 9; 11; 13; 15; 16]). Праці перерахованих авторів уможливили активний розвиток постколоніальних досліджень в Україні, які були актуалізовані постімперською історичною ситуацією, необхідністю утвердження України як незалежної демократичної держави та формування спільної ідентичності громадян України. Наукові праці представників західної української діаспори (де антиколоніальні мотиви були актуалізовані ще в добу національного пробудження українства (кінець XIX ст. – початок XX ст.)), а постколоніальний дискурс утверджувався у процесі полемі-

ки із імперським та неоколоніальним дискурсом) стали базою для новітніх постколоніальних студій.

Наприклад, І. Розпутенко у своїх працях («Економічний неоколоніалізм на марші» (1991), «Неоколоніальний синдром» (1992), «Третє тисячоліття – Україна і неоколоніалізм» (2014) та ін.) аналізує основні складові сучасного неоколоніалізму в Україні (в політико-правовій, гуманітарній, соціальній та економічній сферах); висвітлює ганебний стан культури, інформаційного простору, мови; констатує відсутність реального територіального суверенітету, економічного суверенітету, політичного суверенітету, інформаційного суверенітету, культурно-мовного суверенітету, духовного, церковно-релігійного суверенітету; вивчає проблеми, пов'язані з «національною економікою», «прихватицією», «банківським», «інвестиційним» неоколоніалізмом та «депресивністю» України. Автор пропонує шляхи деколонізації України та подолання неоколоніалізму.

Сучасні дослідники зазначають, що необхідно вивчати постколоніальний досвід колишніх імперій, адже після розпаду СРСР виникла ціла низка проблем, пов'язаних не тільки з постколоніальними міграціями й адаптацією колишніх радянських республік (а тепер нових незалежних держав) до нової геополітичної, соціально-економічної та соціокультурної реальності, але й з великими труднощами постколоніального націєтворення, з травматичним досвідом колонізованих людей, які були денацієзовані та витиснуті на суспільно-політичну та соціально-економічну периферію.

Висновки і пропозиції. В умовах гібридної війни Росії проти України однією з ключових проблем, актуальність якої не викликає сумнівів, є проблема деколонізації українського суспільства, а також подолання сучасних неоколоніальних тенденцій. Середина й друга половина XX ст., його кінець та початок XXI ст. ознаменувались активізацією антиколоніального та постколоніального дискурсу. Після того, як у другій половині XX ст. почався період падіння колоніальної системи і становлення нових національних держав, масова міграція мешканців колишніх колоній до європейських країн стала основою становлення мультикультурних суспільств у цих країнах, паралельно розпочалися процеси визначення курсу постколоніального розвитку звільнених народів. Осмислення «колоніального минулого» інтелектуалами і вченими (вихованими на принципах західноєвропейського раціоналізму) призвело до становлення постколоніальних досліджень.

Оскільки процеси імперської експансії та колонізації територій різних народів мають складну багатофакторну природу, оскільки вони суттєво вплинули на різнопланові трансформації практично усіх сфер життя колонізованих соціумів, то для конструктивної деколонізації України і продовження її цивілізаційного поступу необхідно використати інтегративний (трансдисциплінарний) підхід у процесі вивчення колоніального минулого українського народу.

Отже, в СРСР до 1934 р. колоніалізм в українській історії до 1917 р. був цілком прийнятним предметом дослідження, українські радянські історики розглядали підросійську Україну як колонію (у ті часи Т. Скубицький був навіть за-

суджений за заперечення колоніального статусу України й був змушений відмовитися від своїх поглядів). Але Комуністична партія врешті-решт зупинила ці спроби українських вчених, і з середини 1930-х років радянська пропаганда робить поворот – від месіанства («світова революція») до імперськості («великий російський народ»). У 1941-1945 рр. радянські науковці вже не характеризують українську дрібну буржуазію як «антиколоніальну» чи «прогресивну», як це було у попередніх дослідженнях, а у повоєнні роки шовіністична кампанія посилюється і, у першу чергу, починає оспівуватися подвиг саме російського солдата. Ще в середині 1930-х років пропагандисти почали говорити, що завоювання Росією було для народів окраїн Російської імперії «найменшим злом». В СРСР після 1945 р. почала використовуватися універсальна (і абсолютно неправдива) ідеологема про «добровільне приєднання» різних народів до Росії. Народні рухи, спрямовані проти царського колоніалізму, почали розглядатися як антиросійські та реакційні. Після 1945 р. радянські історики або взагалі припинили визначати Україну як колонію, або використовували термін «напівколонія» для визначення її статусу до

1917 р., у «Тезах до трьохсотріччя возз'єднання України з Росією» (1954) також було використане поняття «напівколонія».

Таким чином, постколоніалізм в Україні – це складний феномен, який має різні прояви у внутрішній і зовнішній політиці країни. Політико-правовий, соціально-економічний та соціокультурний розвиток України може бути інтерпретований в категоріях постколоніальних студій. Теорія та історія колоніалізму має бути переглянута з урахуванням нових емпіричних матеріалів, які були отримані українськими дослідниками. Реалізація європейського вибору України неможлива без подолання постколоніальної спадщини, без відмови від пережитків колоніального минулого в суспільному житті, без активізації процесів деколонізації. Наші подальші дослідження будуть присвячені аналізу типових колоніальних практик, здійснюваних колишніми імперськими центрами на теренах України, а також осмисленню основних аспектів теорій залежного розвитку, які виникли в руслі антиколоніальних ідей і постколоніальних досліджень, та тісно пов'язані з неокolonіальною політикою, яка сьогодні проводиться окремими державами.

Список літератури:

1. Белоусов С.М. й ін. Історія України. Короткий курс / С.М. Белоусов. – К., 1941. – 340 с.
2. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток / С. Величенко // Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Східної та Центральної Європи / Кравченко В. (ред.). – Харків: ХТМТ, 2009. – С. 300-344.
3. Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні / Б. Винар. – Париж: Нац. вид-во в Європі, 1958. – 186 с.
4. Воропаєва Т.С. Аналіз колоніального статусу України мислителями і політиками початку ХХ століття / Т.С. Воропаєва // Молодий вчений. – 2018. – № 3. – С. 252-258.
5. Воропаєва Т.С. Проблема колоніального статусу України у наукових працях мислителів ХІХ століття / Т.С. Воропаєва // Молодий вчений. – 2017. – № 10. – С. 136-141.
6. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Тамара Гундорова. – К.: Грані-Т, 2013. – 548 с.
7. Гуслистый К. й ін. Нарис історії України / К. Гуслистый. – Уфа, 1942. – 320 с.
8. Єфименко О. Історія українського народу / О. Єфименко. – Харків, 1922. – 240 с.
9. Іванишин П. Іван Франко як предтеча пост колоніалізму / П. Іванишин // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – 2013. – Випуск 58. – С. 12-21.
10. Оглоблин О. Проблема української економіки в науковій і громадській думці ХІХ-ХХ в. / О. Оглоблин // Червоний шлях. – 1928. – № 9-10. – С. 170-220.
11. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / М. Павлишин // Слово і час. – 1994. – № 4-5. – С. 70-78.
12. Санцевич А.В. Видатний український історик М.Є. Слабченко / А.В. Санцевич. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 70 с.
13. Сікора Б. Російська економічна експансія в Україні / Б. Сікора. – К.: Економіка і право, 2003. – 499 с.
14. Скубицкий Т. Классовая борьба в украинской исторической литературе / Т. Скубицкий // Историк-марксист. – 1930. – № 17. – С. 27-40.
15. Смотрич О. Російський імперіалізм і Україна в творчості Тараса Шевченка / О. Смотрич. – Баварія, 1946. – 12 с.
16. Стус В. Деколонізація СРСР – єдиний гарант миру в усьому світі. З таборового зошита. Листи, записки. Я обвинувачую. Пам'ятка для українського борця за волю / В. Стус. – Київ: Українська прес-група, 2013. – 80 с.

Воропаева Т.С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

**ПРОБЛЕМА КОЛОНИАЛЬНОГО СТАТУСА УКРАИНЫ
В ИССЛЕДОВАНИЯХ УЧЕНЫХ И ПОЛИТИКОВ XX – НАЧАЛА XXI В.****Аннотация**

В статье рассматриваются проблемы развития постколониальной теории, возникновение которой обусловлено важнейшими историческими реалиями XX века – распадом колониальной системы и образованием постколониального пространства. Колониализм и постколониализм являются одними из центральных тем философского дискурса, характеризующие глобальное общественно-политическое расслоение за предыдущие пять веков. Современный мир, который формально «разведен» с колониальной формой организации политического пространства, сохраняет колониальные отношения в организации мировой экономики. Проблема изучения колониальных отношений будет оставаться актуальной, пока будет храниться имперская структура «центр-периферия». Проблемы российского и советского империализма, а также специфика колониального и постколониального статуса Украины еще недостаточно изучены. Автор анализирует состояние изучения проблемы колониального статуса Украины учеными и политиками XX – начала XXI вв. Определяются основные направления научного поиска в пределах постколониальной теории. Автор анализирует специфическое понимание постколониальной реальности в современной Украине. В статье обосновывается важность и актуальность исследования процессов деколонизации украинского социума постколониального периода (1991-2018 гг.) как фактора дальнейшего цивилизационного развития украинства в условиях российской гибридной войны против Украины. В статье анализируется степень развития проблемы и перспективы постколониального дискурса в современной украинской социогуманитаристике. Акцентируется внимание на важности адекватных ответов, которые дает украинский социум на исторические вызовы современной эпохи.

Ключевые слова: империя, колониализм, постколониальные исследования, Россия, Украина.

Voropayeva T.S.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**THE PROBLEM OF THE COLONIAL STATUS OF UKRAINE
IN RESEARCHES OF SCIENTISTS AND POLITICS
OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21TH CENTURY****Summary**

The article discusses the problems of the development of postcolonial theory, the emergence of which is due to the most important historical realities of the twentieth century – the collapse of the colonial system and the formation of postcolonial space. Colonialism and post-colonialism are among the central themes of philosophical discourse, describing the global socio-political stratification in the previous five centuries. The modern world, formally parted from the colonial form of organization of political space, preserves the colonial relationship in the organization of world economy. The problem of studying colonial relationship remain relevant while the structure of «center-periphery» will be preserved. The problem of Russian and Soviet imperialism and the specifics of colonial and postcolonial status of Ukraine have not yet been sufficiently studied. The author analyzes the state of study of the problem of the colonial status of Ukraine by the scientists of XX – the beginning of XXI century. The basic directions of scientific research within the limits of post-colonial theory are determined. The author analyzes a specific understanding of postcolonial reality in contemporary Ukraine. The article substantiates the importance and relevance of the study of the processes of decolonization of the Ukrainian society of the postcolonial era (1991-2018) as a factor in the further civilization of Ukrainianness development in the conditions of the Russian hybrid war against Ukraine. The article analyzes the degree of development, problems and prospects of postcolonial discourse in modern Ukrainian humanitarian science. The attention is focused on the importance of adequate answers that Ukrainian society gives to the historical challenges of the modern era.

Keywords: empire, colonialism, postcolonial research, Russia, Ukraine.